

УДК 336.228

*Потернак Юлія Петрівна,
здобувач кафедри економічної безпеки
Національної академії внутрішніх справ*



РИЗИКИ В ОПОДАТКУВАННІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПОДАТКОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто сутність податкових ризиків, наведена їх класифікація. Визначена сутність та структура податкової безпеки держави. Розглянутий вплив ризиків в оподаткуванні на податкову безпеку держави.

Ключові слова: безпека, податкова безпека, економічна безпека, ризик, ризики в оподаткуванні.

Постановка проблеми. Характерною особливістю сьогодення є поєднання гострої фази загроз у фінансовій сфері, передусім, надмірно високе навантаження на ВВП, фінансово-банківську систему, із посиленням негативних тенденцій у відновленні основного капіталу. Це породжує збої у функціонуванні життєво важливих галузей і виробництв (енергетика, транспорт, житлово-комунальне господарство тощо). Українська економіка в своїй основі має: фінансову, бюджетну, банківську, податкову системи, які призначені забезпечити ефективне використання природних, трудових ресурсів, виробничого та науково-технічного потенціалу, функціонування основних сфер життєзабезпечення. У будь-якій сфері існують певні ризики, які можуть заподіяти шкоди тим або іншим суспільним відносинам. Не є виключенням й податкова сфера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення податкової безпеки досліджувались вітчизняними та зарубіжними науковцями, серед яких А. Крисоватий, О. Десятнюк, В. Антипов, К. Швабій, І. Букина, В. Красницький, Е. Аткинсон та ін. Проте проблема податкового ризику в літературі майже не висвітлена.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення особливостей виникнення ризиків в оподаткуванні, а також з'ясування, який вплив вони справляють на податкову безпеку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. У будь-які часи одним із стримуючих чинників розвитку економіки була та залишається злочинність в різних формах її прояву [1]. Найбільшу шкоду економічному розвитку завдає податкова злочинність, оскільки торкається практично всіх сфер господарської діяльності, призводить до диспропорцій у формуванні державного та місцевих бюджетів, сприяє розширенню масштабів тіньової економічної діяльності, криміналізації основних сфер життєдіяльності. Все це створює загрозу безпеці людини, суспільства, держави. В сучасних умовах економічна та податкова злочинність стають чинниками дестабілізації економічного розвитку муніципальних утворень, регіональних економічних систем, можуть призвести до руйнування цілісності держави.

Тому однією зі складових елементів економічної безпеки, яка відіграє суттєву роль у її забезпеченні, є податкова безпека держави, під якою розуміється такий стан податкової



системи, що характеризується стійкістю і стабільністю всіх її елементів, що передбачає спроможність захищати економічні інтереси держави і протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, можливість реалізації і розвитку податкового потенціалу країни, ефективне використання конкурентних переваг податкової системи в умовах глобалізації. Загалом досягнення належного рівня податкової безпеки можливо за умови забезпечення такого обсягу податкових надходжень, які акумулюючись в бюджетній системі країни, є достатніми для повноцінного виконання державою своїх функцій. Іншими словами, *податкова безпека* характеризує такий стан податкової системи, який забезпечує безперервне та достатнє фінансування держави через стягнення податків, зборів, обов'язкових платежів навіть за наявності у неї загроз і негативних впливів з боку порушників податкового законодавства.

Як і будь-яка система, податкова безпека складається з низки складових елементів, зокрема:

- податкові ризики;
- система оподаткування (система податків та зборів; механізми і способи розрахунку та сплати податків та зборів) [4];
- податкова культура (контролюючих органів та платників податків).

Водночас податкова безпека може зазнавати впливу певних факторів та чинників, які створюють або можуть створити деструктивні зміни у зазначеній системі. Одним з таких чинників є відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. Саме тому проблема запобігання відмиванню доходів набуває все більшої актуальності, отже й особлива увага повинна приділятися виваженій податковій політиці, яка, в свою чергу, сприятиме збільшенню надходжень коштів до бюджетів усіх рівнів, мінімізації податкових ризиків тощо. Зазначене пов'язано з тим, що, як зазначається теорією та практикою податкової роботи, існує тісний взаємозв'язок між відмиванням доходів й ухиленням від сплати податків. Наразі, вітчизняна сфера оподаткування характеризується тим, що значна частина населення й суб'єктів підприємництва продовжують акумулювати кошти в тіньовому секторі економіки, ухиляючись від сплати податків. У результаті значно підвищується рівень податкових ризиків, а до бюджетів різних рівнів не надходять значні кошти.

Ризики є невід'ємною складовою всіх сторін оподаткування, вони властиві кожному його структурному елементу і будь-якій сфері поширення податкових відносин. Їхній прояв спричинено об'єктивно-суб'єктивним характером невизначеності податкової системи. Через вплив ризиків усі процеси оподаткування є важко прогнозованими та контрольованими. Це спричиняє подальшу невизначеність розбудови податкової системи та очікуваних результатів її реформування. З огляду на складність побудови і функціонування сфери оподаткування та численність її елементів, необхідно виділити базове поняття «ризиків оподаткування» і визначити його зміст.

Відтак, ризики оподаткування – це можливість виникнення негативних для податкової сфери економічних і соціальних наслідків через неефективність її побудови і функціонування, тактики і стратегії податкової діяльності чи впливу зовнішніх факторів.

Слід ураховувати, що сфері оподаткування властива наявність усіх основних умов, що свідчать про існування у ній ризиків. Зазначені умови проявляються через:

- наявність невизначеності внаслідок систематичних змін у законодавстві, політичному й економічному устрої;
- існування альтернатив і необхідність вибору при прийнятті рішень щодо побудови національної податкової системи, а також щодо проведення реформування в

контексті інтеграційних процесів;

- наявність можливості оцінити існуючі альтернативи шляхом податкового планування і прогнозування;
- існування власних інтересів і зацікавленості в результатах вибору відповідних рішень усіх сторін оподаткування (держави, платників податків і громадян).

Очевидно, що ризики оподаткування існують тільки в тих ситуаціях невизначеності, які супроводжуються негативними наслідками. Негативними наслідками такої невизначеності є не лише прямі фінансові втрати, тобто недонадходження податкових платежів, а й непрямі – зокрема, недосягнення очікуваних результатів від податкових реформ. Тому важливо акцентувати увагу і на цій властивості ризиків оподаткування.

Науковці, які вивчають проблеми ризику, класифікують їх по-різному, що вказує на відсутність єдиного підходу до цього питання [2]. Проте, аналіз поширених класифікаційних ознак ризиків, доводить, що частіше за все податкові ризики у сфері оподаткування групуються за кількісними та якісними критеріями, які відображають їхню узагальнену змістовну структуру.

Кількісний критерій класифікації ризиків дає змогу поділити їх на допустимі, критичні й катастрофічні. Допустимими є ті, які зумовлюють зменшення податкових надходжень, що суттєво не впливають на дохідну частину бюджету. Їхня поява призводить до коригування засобів і шляхів досягнення мети. Ризики, що можуть суттєво зменшити податкові надходження і вплинути на видатки бюджету, є критичними і призводять до зміни мети і стратегії податкової діяльності. Катастрофічні – це ризики, виникнення яких не дає змоги виконати видаткову частину бюджету і може спричинити незаплановані додаткові витрати. Саме вони зумовлюють бюджетний дефіцит і зменшення темпів зростання економіки.

За якісними критеріями виділяють три підгрупи, які в свою чергу мають додатковий видовий розподіл ризиків, зокрема:

- за впливом наслідків ризиків (виправдані, не виправдані);
- за часом виникнення (перспективні, поточні, оперативні);
- за функціональними ознаками (загальносуспільні (політичні, економічні, інфляційні тощо) та податкові (ризики пов'язані з діяльністю у сфері оподаткування; ризики функціонування податкового механізму; ризики спричинені податковими правопорушеннями).

Враховуючи те, що у сфері оподаткування ризики можуть бути спричинені діяльністю не одного, а всіх суб'єктів податкових відносин, для цієї сфери потрібен їхній подальший розподіл. Так, відповідно до діяльності кожного окремого суб'єкта можуть існувати як ризики, властиві лише йому, так і однакові для всіх. Зокрема, в діяльності податкових та інших державних органів, що регулюють процес оподаткування, можуть виникати як професійні ризики, так і моральні – характерні для всіх суб'єктів податкових відносин. Але, з огляду на те, що для нас інтерес становлять податкові ризики держави, зміст зазначених критеріїв їхнього розподілу розглядається саме з цієї позиції.

Оперативні ризики в оподаткуванні можуть бути спричинені будь-якими непередбаченими ситуаціями протягом року, зокрема політичною чи економічною кризою, інфляцією, форс-мажорними обставинами, що призвели до невиконання плану податкових надходжень за квартал. Поточні – можуть бути зумовлені змінами в механізмі оподаткування, запланованими показниками на бюджетний рік згідно із Законом України «Про державний бюджет», зокрема збільшенням податкових пільг, зменшенням ставок



оподаткування тощо. Проте, найменш прогнозованими і найбільш непередбачуваними для сфери оподаткування є перспективні ризики, пов'язані із запланованим податковим реформуванням. Тому процес розбудови податкової системи потребує систематичного моніторингу ризиків, що можуть його супроводжувати і зменшити ефективність очікуваних результатів.

Виправданими ризиками вважаються такі, що обґрунтовані вжитими заходами із забезпечення податкових надходжень, сума яких перевищуватиме обсяг затрачених коштів на здійснення цих заходів. Невиправдані – це ризики, пов'язані із значними витратами на здійснення заходів щодо забезпечення податкових надходжень, величина яких буде меншою, ніж вартість вжитих заходів.

Отже, з огляду на викладене можна зробити такі висновки.

1. Ризиками охоплені всі елементи і структурні складові сфери оподаткування, вони властиві всім без винятку суб'єктам податкових відносин. Ризики оподаткування – це не випадковий результат діяльності, а об'єктивна реальність функціонування податкової системи, яка розбудовується в середовищі, що постійно трансформується.

2. Об'єктивність прояву ризиків оподаткування ґрунтується на існуванні в податковій сфері невизначеності, яку спричиняють проблеми вибору, наявність альтернатив, неможливість оцінки функціонування і наслідків реформування, конфлікт інтересів, загрози та небезпеки, відсутність вичерпної інформації на момент оцінювання і прийняття рішень.

3. Суб'єктивність прояву ризиків оподаткування пов'язана з цілями і рішеннями суб'єктів податкових відносин, оскільки ризики безпосередньо стосуються держави, податкових органів і платників податків, адже всі вони мають власну зацікавленість у функціонуванні й розбудові податкової системи.

4. Ризики оподаткування спрямовані у майбутнє. Ними обтяжені планування, прогнозування, передбачення, очікувані результати, оскільки розвиток податкової сфери цілком передбачити не можна.

5. Структура і види ризиків діалектично змінюються в часі під впливом змін зовнішнього і внутрішнього середовищ функціонування податкової сфери, дії об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Одним з найбільш поширених ризиків в оподаткуванні є ризик несплати податків. Для визначення ступеню такого ризику необхідним є врахування різних методик [3], зокрема, високий ступінь ризику у платників буде характеризуватися наступними ознаками:

- рівень росту податків не відповідає рівню росту валових доходів або рівень сплати податків не відповідає рівню сплати податків у відповідній галузі;
- протягом двох податкових періодів декларується від'ємне значення об'єкту оподаткування податком на прибуток;
- обсяги операцій із пов'язаними особами або неплатниками податку на прибуток перевищують 20% суми скорегованих валових витрат;
- надаються уточнюючі розрахунки до податкової звітності з податку на прибуток та податку на додану вартість в бік значного зменшення податкових зобов'язань (більш 100 тис. грн.);
- декларування залишку від'ємного значення, який після бюджетного відшкодування включається до складу податкового кредиту наступного податкового періоду, перевищує суму в 100 тис. грн.;
- наявність розбіжностей згідно Системи автоматизованого співставлення

податкового зобов'язання та податкового кредиту в розрізі контрагентів на рівні ДПА України (заниження податкового зобов'язання / завищення податкового кредиту) фіксується в сумі більшій 100 тис. грн.;

- наявні відносини з контрагентами, які згідно реєстраційним даним знаходяться у розшуку, не звітують, збанкрутували тощо і, у яких обсяги взаємних операцій більші 500 тис. грн.;
- декларуються значні обороти (більш 100 млн. грн.) з одночасним декларуванням від'ємного значення фінансового результату попереднього року або збитків від операцій з цінними паперами або без фактичного отримання позитивного фінансового результату з метою оподаткування на загальних підставах (або отримання позитивного фінансового результату в розмірах, які не відповідають рівню доходів по операціям з цінними паперами).

Поряд з цим, розраховується і середній ступінь ризику у відношенні до платника податків, зокрема, за критеріями:

- сума інших видатків перевищує 10% суми скорегованих валових витрат;
- обсяг податкових пільг по податку на прибуток перевищує 1 млн. гривень;
- сума заявленого до відшкодування на рахунок платника в банку ПДВ в 10 разів перевищує суму нарахованого податку на прибуток;
- здійснення відшкодування ПДВ на рахунок платника в банку за результатами камеральних перевірок протягом періоду часу, що слідує за періодом, який перевірявся останньою документальною плановою перевіркою;
- корегування платником податків податкової звітності по ПДВ в обсягах 10 і більше відсотків податкових зобов'язань та/або податкового кредиту;
- здійснення експортних операцій товарів нетипових для основного виду діяльності підприємства (нетиповий експорт) в обсягах більше 100 тис. грн.;
- надання платником податкової декларації з ПДВ за звітний податковий період, складеної із врахуванням податкових накладних, що виписані в іншому, ніж звітний, податковому періоді (більше 100 тис. грн.);
- відхилення більше 10% між задекларованим у декларації з ПДВ загальним обсягом поставки та задекларованими у декларації з податку на прибуток доходами від продажу товарів (робіт, послуг);
- наявність взаємовідносин з суб'єктами господарювання, які знаходяться на спрощеній системі оподаткування та є керівниками, засновниками або співробітниками цього підприємства;
- наявність у податкових органів інформації про відсутність у суб'єктів господарювання торгових патентів і ліцензій;
- здійснення зовнішньоекономічних операцій через нерезидентів (нерезидентів-засновників), які зареєстровані в офшорних зонах або зонах із спрощеним режимом оподаткування;
- виплата доходів (проценти, роялті, лізинг) нерезидентам, які зареєстровані в офшорних зонах або зонах із спрощеним режимом оподаткування.

Окрім зазначеного передбачається визначення і незначного ступеня ризику, який надається тим платникам податків, у яких:

- сума сумнівної (безнадійної) заборгованості перевищує 10% суми скорегованих валових витрат;
- несвоєчасне нарахування та сплата ПДВ;
- адреса суб'єкта господарювання відноситься до тих адрес, які при державній



- реєстрації зазначаються як місцезнаходження багатьма юридичними особами;
- збільшення суми податкового кредиту звітного податкового періоду у порівнянні із сумою податкового кредиту попереднього звітного податкового періоду на 10 млн. грн. або більше ніж в 2 рази та задекларована сума усього податкового кредиту складає 1 млн. грн. і більше;
 - збільшення суми податкового кредиту першого звітного податкового періоду більше або на рівні 50% суми статутного фонду для щойно створеного платника податку на додану вартість;
 - повторна реєстрація суб'єкта господарювання як платника податку на додану вартість у випадку анулювання свідоцтва платника ПДВ за ініціативою податкового органу.

Висновки. Отже, ризики оподаткування – це можливість виникнення негативних для податкової сфери економічних і соціальних наслідків через неефективність її побудови і функціонування, тактики і стратегії податкової діяльності чи впливу зовнішніх факторів. Їх негативний вплив на податкову безпеку держави не викликає сумніву. Зважаючи на те, що найважливішими елементами системи забезпечення економічної безпеки держави є податки і податкова політика, надання державою населенню суспільних благ і послуг, а також їх кількість і якість значною мірою залежать від податкової безпеки країни, яка є однією зі складових економічної безпеки. Таким чином, податкові ризики справляють негативний вплив на економічну безпеку держави та утворюють негативні процеси в економіці.

Список використаних джерел

1. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т. Т. Ковальчук. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. – 638 с.
2. Новіков С. Податковий кодекс: податкові перевірки / С. Новіков. – Х.: Фактор, 2011. – 336 с.;
3. Наказ ДПА України «Про затвердження Методичних рекомендацій зі складання плану-графіку проведення документальних планових перевірок суб'єктів господарювання» від 01.04.2011 р. № 190.
4. Податковий кодекс України : від 23.12.2010 р. № 2856-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Ст. 3248. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

Потернак Ю. П. Риски в налогообложении и их влияние на налоговую безопасность государств

В статье рассмотрена сущность налоговых рисков, изложена их классификация. Определена сущность и структура налоговой безопасности государства. Рассмотрено влияние рисков в налогообложении на налоговую безопасность государства.

Ключевые слова: *безопасность, налоговая безопасность, экономическая безопасность, риск, риски в налогообложении*

Poternak Ju. P. Risks in taxation and their impact on the security of the state tax

Consideration was given to the essence of tax risks, their classification. Was determined the essence and structure of the tax security. It was the influence of risk in taxing on the tax state security.

Key words: *security, the tax security, economic security, risk, risks in taxation.*

